

Danuta Kołodziejczyk

*Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut
Badawczy w Warszawie*

INSTYTUCJONALIZACJA GOSPODARSTW ROLNYCH W ŚWIETLE BADAŃ EMPIRYCZNYCH

INSTITUTIONALIZATION OF AGRICULTURAL FARMS IN THE LIGHT OF EMPIRICAL RESEARCH

Słowa kluczowe: gospodarstwo rolne, instytucja, konkurencyjność, koszty transakcyjne

Key words: farms, institution, competitiveness, transaction cost

Synopsis. Przedstawiono determinanty oraz obszary współpracy użytkowników gospodarstw rolnych z instytucjami. Analizę oparto na badaniach ankietowych przeprowadzonych wśród 400 gospodarstw rolnych prowadzących rachunkowość (FADN). Stwierdzono, że proces instytucjonalizacji gospodarstw mógłby być silniejszy, gdyby było większe zaufanie rolników do instytucji oraz lepsze dostosowanie świadczonych usług przez instytucje do potrzeb gospodarstw.

Wstęp

Dostosowanie polskiej gospodarki do cech rynkowych oraz wejście Polski do Unii Europejskiej sprawiło, że istotną rolę w funkcjonowaniu gospodarstw rolnych zaczęły ogrywać instytucje. Na ogół instytucja rozumiana „jako trwałe, prawne, organizacyjne i zwyczajowe uwarunkowania dla powtarzalnych ludzkich zachowań i międzyludzkich interakcji” [Dołęgowski 2002]. W kontekście gospodarstw rolnych tworzy ona ramy i mechanizmy regulujące zachowanie użytkowników gospodarstw rolnych w procesie gospodarowania.

Sprawność tak przyjętej instytucji w procesie funkcjonowania gospodarstw jest zależna od norm prawnych i zasad (otoczenie instytucjonalne), struktur organizacyjnych (organizacji) oraz mechanizmów jej funkcjonowania. Odpowiednie rozwiązania instytucjonalne stwarzają gospodarstwom możliwość zaangażowania się w efektywną działalność gospodarczą, gdyż każdy element bazy instytucjonalnej wyraża instytucjonalne podstawy procesu gospodarowania [Wilkin 2001a]. Wymaga to więc przebudowy istniejących struktur instytucjonalnych oraz tworzenia nowych.

Głównym celem opracowania było przedstawienie relacji między użytkownikami gospodarstw rolnych a instytucjami wspierającymi gospodarstwa rolne, czyli procesu instytucjonalizacji gospodarstw rolnych. Szczegółowy zakres analizy dotyczy:

- identyfikacji instytucji działających w otoczeniu gospodarstw rolnych,
- określenia siły relacji między rolnikami a instytucjami,
- przedstawienie obszarów wsparcia gospodarstw przez instytucje.

Przedmiotem badań są użytkownicy gospodarstw rolnych oraz różnego rodzaju instytucje/organizacje działające w otoczeniu gospodarstw rolnych. Analiza została dokonana w oparciu o badania empiryczne 400 gospodarstw rolnych¹ w 2008 r. prowadzących rachunkowość FADN na terenie całego kraju. Wybrane gospodarstwa były zróżnicowane pod względem wielkości obszaru, siły ekonomicznej (ESU) i typu rolniczego [Instytucje... 2008].

Determinanty współpracy rolników z instytucjami działającymi w otoczeniu gospodarstw rolnych

Instytucje działające w otoczeniu gospodarstw rolnych tworzą nieodzowny komponent każdego nowoczesnego gospodarstwa funkcjonującego na jednolitym rynku wewnętrznym. Ich znaczenie bowiem dla wzrostu konkurencyjności gospodarstw na rynku stale rośnie. Wśród instytucji działających w otoczeniu gospodarstw rolnych jest wiele różnych organizacji, które wspólnie działają na rzecz ich rozwoju. Instytucje te przyjmują różne formy organizacyjne i mechanizmy działania. Największą rolę w

¹ Po 100 gospodarstw w czterech makroregionach (Małopolska i Pogórze, Mazowsze i Podlasie, Pomorze i Mazury i Wielkopolska i Śląsk).

funkcjonowaniu gospodarstw rolnych odgrywają instytucje publiczne (administracja rządowa i samorządowa), które posługują się głównie mechanizmami administracyjno-politycznymi. Mniejsze znaczenie odgrywają instytucje prywatne, zrzeszone w sposób formalny lub nieformalny. Instytucje zrzeszane w sposób formalny to: spółdzielnie, spółki i związki branżowe, natomiast w sposób nieformalny – to organizacje wzajemnej pomocy. W ostatnich latach w funkcjonowaniu gospodarstw rolnych wzrasta znaczenie organizacji pozarządowych, jak stowarzyszeń, zrzeszeń producentów itp.

Mimo, że te trzy odrębne struktury organizacyjne odmiennie modelują relacje między rolnikami a instytucjami działającymi na rzecz gospodarstw rolnych, mamy jednak do czynienia z dość szybko adaptacją instytucji rynkowych w tych trzech strukturach instytucjonalnych [Zalesko 2006]. Może to przyspieszyć rozwój instytucji wspierających gospodarstwa rolne, a tym samym dostosować oferowane usługi do potrzeb rolników.

Jak wykazały badania w latach 2006-2007 badani rolnicy kontaktowali się średnio rocznie z około 3,5 tys. instytucji, czyli na jednego rolnika przypadało około 8,6 kontaktów. Najwięcej kontaktów (42,5% ogólnej ich liczby) mieściło się w przedziale od 8 do 10 kontaktów, najmniej zaś (4%) dotyczyło maksymalnej liczby, tj. powyżej 14 kontaktów. Najbardziej rozbudowane relacje z instytucjami mieli rolnicy z woj. podkarpackiego i śląskiego, na jednego badanego rolnika przypadało średnio rocznie ponad 10 kontaktów.

Z punktu widzenia współpracy rolnika z instytucją, ważna jest częstość tych kontaktów. W badaniach wyodrębniono czterostopniową skalę częstotliwości kontaktów: kilka razy w roku, raz na pół roku, raz w roku i sporadycznie. Ponad 60% tych kontaktów odbyło się kilka razy do roku, a tylko około 15% sporadycznie. Uwzględniając częstość kontaktów, obliczono ważoną ich liczbę. A zatem ogólną liczbę kontaktów pomnożono przez częstość, wyrażono w przedziale od 1/4 do 1 punktu².

Zbliżone parametry statystyczne średniej, mediany i dominanty świadczą o rozkładzie symetrycznym badanych kontaktów, natomiast współczynnik zmienności potwierdza niejednorodność badanej zbiorowości pod względem liczby kontaktów rolników z instytucjami.

Analizując czynniki determinujące współpracę rolników z instytucjami stwierdzono, że istotne znaczenie mają cechy:

- społeczno-osobowe użytkownika gospodarstwa rolnego (wiek, wykształcenie ogólne i kierunkowe, aktywność społeczna),
- ekonomiczne (wielkość gospodarstwa, siła ekonomiczna, wartość produkcji ogólnej),
- organizacyjne (dostęp gospodarstwa do Internetu, typ produkcji, forma zbytu/sprzedaży produktów).

Wśród czynników, które mogły wpływać na skuteczność w kontaktach z instytucjami cztery z rozpatrywanych wydają się mieć zdecydowanie jednoznacznie pozytywne znaczenie (tab. 2), są to: uczestnictwo w kursach i szkoleniach, dostęp do Internetu, skala produkcji i forma sprzedaży produktów. Wysoka ocena tych czynników wynika prawdopodobnie z ich przejrzystości i istotności w funkcjonowaniu gospodarstw. Można również wnioskować, że czynniki społeczno-osobowe i organizacyjne z większą siłą wpływają na kontakty rolników z instytucjami niż czynniki ekonomiczne. Wprawdzie przedstawiona struktura wieku użytkownika gospodarstwa

Tabela 1. Parametry statystyczne rozkładu liczby kontaktów rolnika z instytucjami

Wyszczególnienie	Parametry statystyki	
	liczba relacji	ważona liczba relacji
Średnia	8,61	6,68
Mediana	8,00	6,75
Dominanta	8,00	6,75
Minimalna	2,00	1,25
Maksymalna	29,00	18,00
Odchylenie standardowe	3,29	2,59
Współczynnik zmienności	38,10	38,40

Źródło: badania ankietowe – obliczenia własne.

Tabela 2. Test zależności (chi-kwadrat) pomiędzy ważoną liczbą relacji a wybranymi cechami

Czynniki	ρ -Spearman'a		τ -Kendall'a	
	ρ	P	τ	P
Uczestnictwo w kursach, szkoleniach	0,1684107	0,0007542	0,1355934	0,0007141
Dostęp do Internetu	0,1450099	0,003785	0,1164997	0,004209
Skala produkcji	0,107	0,004	0,144	0,004
Forma sprzedaży	0,227	0,000	0,173	0,000

Źródło: opracowanie własne.

² 1/4 punktu w przypadku kontaktu sporadycznego, raz w roku – 1/2, raz na pół roku 3/4 i kilka razy w roku 1 punkt.

rolnego, a ściślej udział ich do 40 lat, świadczy o niewielkim jej wpływie na relacje z instytucjami wspierającymi gospodarstwa rolne. A przecież właśnie okres do 40 roku życia uznaje się za najbardziej aktywny – wówczas najczęściej dochodzi do realizowania różnych rodzajów przedsięwzięć i chętniej podejmowane są nowe wezwania.

Z tego wynika, że większe znaczenie cech społeczno-osobowych rolnika w kontekście wzrostu liczby relacji z instytucjami może się odbywać przy zwiększonej aktywności instytucji. Chodzi tu szczególnie o rozwój organizacji, które przyczyniają się do zmiany cech mentalnych rolników, które obecnie nie sprzyjają aktywności. Należy dodać, że badania wykazały, że najważniejszą barierą kontaktu z instytucją jest brak doświadczenia we współpracy z instytucją.

Wśród czynników ekonomicznych, które wpływają na aktywność rolników w relacjach z instytucjami należy wyróżnić gospodarstwa o sile ekonomicznej powyżej 40 ESU, wielkość gospodarstwa powyżej 30 ha i produkcji ogółem powyżej 450 tys. zł. Może to oznaczać, że gospodarstwa silniejsze ekonomicznie mogą czerpać korzyści ze współpracy z instytucjami i może być to jeden z istotnych czynników umacniania się gospodarstw na jednolitym rynku wewnętrznym. Tego typu gospodarstwa przyjęto w Polsce określać jako gospodarstwa rozwojowe.

Warto zwrócić uwagę na uwarunkowania organizacyjne. Wiele działań rozwojowych, dynamicznie rosnąca produkcja i chęć dorównania rolnikom z UE zaowocowały w konsekwencji wzrostem aktywności gospodarstw z dostępem do Internetu, zorganizowaną sprzedażą produktów oraz wyraźnie ukierunkowaną produkcją np. ogrodnictwo czy warzywnictwo w kontaktach z instytucjami. Jednym z najważniejszych zatem czynników wspierających tego typu gospodarstwa wydają się być instytucje, dzięki którym dostęp do innowacyjnych rozwiązań będzie łatwiejszy.

Wśród analizowanych barier współpracy wyodrębniono, te które tkwią w samym gospodarstwie, jak również poza gospodarstwem. Badani rolnicy najczęściej wskazywali na bariery wynikające z funkcjonowania otoczenia instytucjonalnego. Za najbardziej istotne z tego zakresu wskazywali na biurokratyzowaną współpracę (90,2% badanych rolników oraz 19% wskazań w tym zakresie), wysoki koszt usług (83,0 i 17,4%) oraz niedostosowaną ofertę usług (84,5 i 17,8%). Większość z tych barier wynika ze słabo rozbudowanej sieci instytucji na obszarach wiejskich. Z większym naciskiem na bariery współpracy tkwiące w otoczeniu instytucjonalnym wskazywali rolnicy, którzy częściej kontaktowali się z instytucjami, a także ich gospodarstwa charakteryzowały się znacznie większym potencjałem ekonomicznym.

Ze strony gospodarstw rolnych najważniejszą barierą okazał się brak doświadczenia w nawiązywaniu kontaktów z instytucjami – około 61% badanych rolników wskazało na taką barierę, a w ogólnej liczbie wskazań stanowiła ona około 24%. Na ogół na tę barierę wskazywali rolnicy starsi i niżej wyedukowani, co może być związane z jakością czynnika ludzkiego.

Ograniczenia współpracy rolników z instytucjami wynikają również z mechanizmów działania instytucji. Znacznie rzadziej i z mniejszą siłą uwidoczniły się bariery w zakresie działania instytucji w oparciu o mechanizm administracyjno-polityczny czy samooceny niż w przypadku instytucji działających na bazie mechanizmów rynkowych.

Identyfikacja obszarów współpracy rolników z instytucjami

Przeprowadzone badania dotyczyły kwestii poznania obszarów współpracy rolników z instytucjami działających na rzecz rolnictwa. Ze względu na zakres działalności instytucji wyodrębniono następujące sfery współpracy:

- rynku,
- polityki rolnej i obszarów wiejskich,
- społeczeństwa obywatelskiego,
- wdrożeń nowych technologii do produkcji.

Spośród wymienionych sfer działalności instytucji największą aktywność rolnicy wykazali we współpracy z instytucjami realizującymi politykę rolną i obszarów wiejskich (51,7% ogólnej liczby kontaktów) oraz sfery rynku (32,7%). Większość instytucji z tych dwóch sfer działalności zapewnia efektywne działania rynku, co ma zasadnicze znaczenie dla sposobu dokonywania transakcji.

Zasadniczo mniejsze znaczenie w funkcjonowaniu gospodarstw odgrywają instytucje samoorganizujące się (6,4%) i wdrożeniowe (9,1%). Odnośnie instytucji samoorganizujących to niewielka aktywność obywatelska rolników w nich jest więc przejawem osłabienia więzi społecznej, brakiem zaufania do ludzi, erozji kulturowej wspólnoty zanikającej odpowiedzialności za przestrzeń lokalną, czyli umacnianie się indywidualizmu. W przypadku tych instytucji większość kontaktów odbywała się sporadycznie.

Tabela 3. Współpraca z instytucjami działającymi w otoczeniu gospodarstw rolnych w 2007 r.

Instytucje	Liczba wskazanych kontaktów	% wskazań grupy	% wskazań w grupie	% ankietowanych rolników
Strefa I – organizacja sfery rynku	1128	32,8	100,0	
Banki (spółdzielcze, komercyjne)	383		34,0	95,8
Giełdy	40		3,5	10,0
Instytucje prywatne (w sferze zaopatrzenia, zbytu, przetwórstwa)	228		20,2	57,0
Instytucje ubezpieczeniowe	295		26,2	73,8
Rynki hurtowe	86		7,6	21,5
Samorząd gospodarczy (Izby przemysłowo-handlowe)	5		0,4	1,3
Samorządowe Fundusze Poręczeń Kredytowych	4		0,4	1,0
Spółdzielnie	87		7,7	21,8
Strefa II – organizacje realizujące politykę rolną i obszarów wiejskich	1780	51,7	100,0	
Agencja Rozwoju Regionalnego	8		0,4	2,0
ANR	123		6,9	30,8
ARiMR	373		21,0	93,3
ARR	190		10,7	47,5
Instytuty badawcze	61		3,4	15,3
KRUS	330		18,5	82,5
Ośrodki badawczo-rozwojowe	11		0,6	2,8
Ośrodki Doradztwa Rolniczego	388		21,8	97,0
Powiatowe Urzędy Pracy	10		0,6	2,5
Samorząd gospodarczy (izby rolnicze)	84		4,7	21,0
Samorzady terytorialne	178		10,0	44,5
Urzędy Marszałkowskie	24		1,3	6,0
Strefa III – Organizacje społeczno-zawodowe (samoorganizacja)	222	6,4	100,0	
Agencje wspierania przedsiębiorczości	5		2,3	1,3
Fundacje	4		1,8	1,0
Grupy producentów	44		19,8	11,0
KGW	41		18,5	10,3
KZRKiOR	35		15,8	8,8
Stowarzyszenia	15		6,8	3,8
Zrzeszenia i związki branżowe	78		35,1	
Strefa IV – Instytucje wdrożeniowe	314	9,1	100,0	
Centrale nasienne	190		60,5	47,5
Stacje hodowli zwierząt, roślin itp.	124		39,5	31,0

Źródło: badania ankietowe obliczenia własne.

W przypadku instytucji wdrożeniowych niewielka współpraca rolników (9,1%) może wynikać z niezbyt rozwiniętej sieci tych instytucji, jak również małej innowacyjności gospodarstw rolnych. Tylko 15% badanych gospodarstw inwestuje w nowe technologie. Potencjał innowacyjny gospodarstw można skutecznie zwiększyć m.in. przez rozwinięcie tego typu instytucji. Tym bardziej, że aż 47,5% rolników deklaruowało choć raz współpracę w tym zakresie.

Z punktu widzenia wyzwań jakie stoją przed gospodarstwami rolnymi współpraca z tymi instytucjami ma istotne znaczenie w podnoszeniu konkurencyjności gospodarstw rolnych. Tylko podmioty gospodarcze o dużym poziomie kapitału społecznego mają wyższą zdolność do podejmowania działań innowacyjnych, które są efektywniejsze, im niższe koszty transakcyjne, a to ma miejsce jedynie w kulturze zaufania.

Jak można zaobserwować (tab.3) w każdej sferze działania instytucji istnieją dwie lub trzy instytucje, które skupiają ponad 50% wszystkich wskazań. Świadczy to o zdecydowanie o znaczeniu tych instytucji w otoczeniu gospodarstw rolnych. Jeśli chodzi o formę pomocy ze strony instytucji, to badania wykazały, że ponad 90% badanych rolników korzysta z pomocy instytucji, która ma na celu

Tabela 4. Odsetek rolników korzystających z różnych form pomocy lokalnych instytucji w 2007 r.

Forma pomocy	Odsetek rolników ogółem	Instytucja	Instytucja w danej formie pomocy [%]
Doradztwo, szkolenia, konsulting	99,3	ODR	97,5
		ARiMR	48,6
		Izba Rolnicza	24,9
		organizacje branżowe	20,7
		samorząd terytorialny	18,6
		organizacje prywatne	8,8
Informacja o programach unijnych	97,8	ODR	98,7
		ARiMR	58,1
		Izba Rolnicza	23,8
		samorząd terytorialny	8,7
		organizacje pozarządowe	4,3
		Urząd Marszałkowski	3,3
Wypełnianie wniosków i dokumentów na potrzeby programów unijnych	93,8	ODR	95,7
		instytucje prywatne	15,2
		Izba Rolnicza	10,1
		Media	7,2
Wypełnianie wniosków kredytowych	71,3	organizacje pozarządowe	2,4
		ODR	92,6
		firmy konsultingowe	8,8
		ARiMR	4,2
		Izba Rolnicza	4,2
		organizacje pozarządowe	3,5
Sprzedaż produktów i usług	88,5	fundusze poręczeń kredytowych	2,5
		firmy prywatne	72,6
		rynki hurtowe	26,8
		ARR	25,7
		ODR	18,9
		organizacje branżowe	17,8
		giełda rolna	16,7
		grupy producentów	11,0
Wprowadzanie nowych technologii do produkcji, nowe produkty i usługi	80,3	Izby Rolnicze	2,3
		ODR	79,8
		organizacje branżowe	44,2
		instytucje wdrożeniowe	14,0
Przygotowanie planów inwestycyjnych, rozwojowych	87,8	ośrodki badawcze	13,7
		ODR	97,4
		firmy konsultingowe	12,3
		ARiMR	8,0
		organizacje branżowe	5,7
Uzyskanie certyfikatu	61,0	Izba Rolnicza	4,8
		ODR	84,4
		organizacje branżowe	29,9
Powiększenie zasobów gospodarstwa – ziemi, kapitału, pracy	67,0	firmy konsultingowe	9,0
		ANR	64,2
		ODR	59,3
		ARiMR	21,6
		PUP	2,2

Źródło: badania ankietowe – obliczenia własne.

szybkie przystosowanie się do nowych warunków funkcjonowania. Wśród wymienionych form pomocy rolnicy korzystają głównie z doradztwa i szkoleń, informacji o programach unijnych oraz wypełniania wniosków i dokumentów na potrzeby programów unijnych (ponad 90%), natomiast najmniej (około 62%) korzysta z usług dotyczących powiększenia zasobów gospodarstwa, uzyskania certyfikatu (tab. 4). Wyniki badań wyraźnie potwierdzają, że relacje rolników z instytucjami determinowane są głównie pozyskaniem funduszy unijnych.

Wśród instytucji, do których najczęściej zwracali się rolnicy o pomoc należy wymienić: ośrodki doradztwa rolniczego (72% rolników) i izby rolnicze (24% rolników). Zdecydowanie największa liczba badanych rolników wskazała na ODR, jako podmiot najbardziej wspomagający rozwój gospodarstw, ponieważ instytucja ta ma najszerszy zakres działalności, większość świadczonych usług wykonuje niekomercyjnie oraz ma długi okres działalności na rzecz gospodarstw. Stosunkowo niewielkie zainteresowanie rolników usługami instytucji sektora prywatnego jest uzasadnione z uwagi na zbyt wysokie koszty świadczonych usług.

Wyniki badań wskazują, że wszyscy rolnicy korzystający z pomocy instytucji z zakresu pozyskiwania funduszy unijnych (tj. szkolenia, wypełnianie wniosków, przygotowanie biznes planów) otrzymali wsparcie z budżetu unijnego na działalność inwestycyjną.

Podsumowanie i wnioski

Przeprowadzone badania wykazały, że:

- gospodarstwa rolne wymagają wdrażania struktur instytucjonalnych, które okazują się ważnym czynnikiem w ich funkcjonowaniu,
- proces ten następuje powoli, o czym świadczy liczba relacji gospodarstwa z instytucjami w ciągu roku,
- o intensywności relacji bardziej decydują czynniki społeczno-osobowe i organizacyjne tkwiące w gospodarstwie niż ekonomiczne,
- niedostateczny poziom instytucjonalizacji gospodarstw rolnych wynika ze słabości sieci organizacji/in-

- instytucji oraz braku akceptacji ze strony rolnika form współpracy,
- większe znaczenie dla funkcjonowania gospodarstw rolnych mają instytucje publiczne niż prywatne czy pozarządowe,
- pozytywnym efektem instytucjonalizacji gospodarstw było utworzenie agencji państwowych (Agencja Rynku Rolnego, Agencja Nieruchomości Rolnych i Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa), mających wspomagać proces modernizacji gospodarstw rolnych,
- instytucjonalizacja na rzecz gospodarstw rolnych dokonywana jest w znacznym stopniu odgórnie; znaczny jest udział organizacji, które wspierają w dalszych etapach proces rozwoju gospodarstw rolnych,
- nie wszystkie organizacje w jednakowym stopniu wpływają na rozwój gospodarstw rolnych; ich siła oddziaływania tkwi w potencjale ludzkim, a także w zaangażowaniu osób działających w tych organizacjach.

Mimo zauważalnych różnic w liczbie relacji pomiędzy rolnikami a instytucjami, prawie wszystkie badane gospodarstwa były otwarte na współpracę. Aby jednak ta współpraca była zrównoważona i długookresowa, w ofercie instytucji nie powinno zabraknąć szerszego zakresu usług dotyczących powiązania gospodarstwa z rynkiem i systemem finansowym, nowych technologii oraz kształcenia ustawicznego. Zapewnienie przez instytucje tego rodzaju usług daje podstawy konkurencyjności gospodarstw rolnych zarówno na rynku krajowym, jak i unijnym. Tak pojmowana konkurencyjność gospodarstw rolnych przekłada się na konkurencyjność całej gospodarki. W takim właśnie aspekcie przedstawia się rola instytucjonalizacji gospodarstw rolnych, jako bodźców poprawy warunków funkcjonowania gospodarstw rolnych.

Badania wykazały, że wzrost konkurencyjności gospodarstw rolnych zależy w dużym stopniu od sprawnie funkcjonującego systemu instytucjonalnego. W związku z tym konieczne są działania państwa stymulujące kształtowanie otoczenia instytucjonalnego sprzyjającego tworzeniu i umacnianiu struktur organizacyjnych, które są niezbędne w rozwoju gospodarstw rolnych.

Warto jednak zwrócić uwagę na fakt, że dokonująca się instytucjonalizacja gospodarstw jest w początkowej fazie rozwoju, a więc instytucje prywatne i pozarządowe są w budującej sieci relacji o formalnym, jak i nieformalnym charakterze. Dlatego też działania na rzecz instytucji powinny być skoncentrowane przede wszystkim na kształtowaniu kultury zaufania i innowacyjności lokalnej społeczności. Wysoka świadomość istoty więzi społeczności lokalnej może być źródłem wielu inicjatyw i przyczynić się do nawiązania współpracy ze wszystkimi typami instytucji i organizacji.

Literatura

- Dołęgowski T.** 2002: Konkurencyjność instytucjonalna i systemowa w warunkach gospodarki globalnej. Monografia i Opracowania, nr 505. Wyd. SGH, Warszawa, s.19.
- Instytucje w modernizacji gospodarstw rolnych. 2008: Raport nr 103, Program Wieloletni 2005-2009. IERiGŻ – PIB, Warszawa.
- Wilkin J.** 2001a: Instytucjonalne uwarunkowania modernizacji wsi w Polsce. *Postępy Nauk Rolniczych*, nr 4, s. 129-137.
- Zalesko M.** 2006: Instytucjonalizacja rynku rolnego w Polsce. Wyd. Wieś Jutra, Warszawa.
- Brak powołań w tekście: Czernasty W., Czyżewski B. 2007, Wilkin J. 2001a, Zalesko M. 2006

Summary

The process of institutionalization of agricultural farms was analysed in the paper. Analysis have been carried out in 4 areas of cooperation: market, agricultural and rural areas politics, civil society, implementation of new technologies into production. Institutionalization of the farms had particular importance for the agricultural and rural areas. The author analysed also the institutional barriers, that the face. The examination covered 400 farms in Poland in the year 2008. The research was run based on the FADN accountancy.

Adres do korespondencji:

dr hab. Danuta Kołodziejczyk
Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB
Zakład Polityki Społecznej i Regionalnej
ul. Świętokrzyska 20
00-002 Warszawa
te. (0 22) 505 45 48
e-mail: kolodziejczyk@ierigz.waw.pl